

Land te koop

Vijf vragen en antwoorden over 'landjepik' in Latijns Amerika

Al enkele jaren is er een discussie gaande over groot-schalige investeringen in land in ontwikkelingslan-den. Latijns Amerika wordt daarbij vaak vergeten. Het verdrijven van inheemse groepen van hun land en een extreem ongelijke landverdeling zijn daar im-mers eeuwenoude fenomenen. Toch zijn er ook hier nieuwe zorgwekkende ontwikkelingen. Vijf vragen en antwoorden over de *land grab* in Latijns Amerika.

.....
 ☞ Femke van Noorloos

"Buy land, they're not making it anymore", waarschuwde de Amerikaanse auteur Mark Twain al. Hoewel het maken van nieuw land in Nederland misschien normaal lijkt, loopt men in grote delen van de wereld tegen de grenzen van het beschikbare landareaal aan. Land is weer helemaal terug als onderwerp in het ontwikkelingsdebat. Al enkele jaren uiten organisaties, beleidsmakers en onderzoekers hun zorg over het fenomeen *land grab* of 'landjepik'. Steeds grotere hoeveelheden land in ontwikkelingslanden worden verkocht of verpacht aan bedrijven of buitenlandse overheden om bijvoorbeeld gewassen voor landbouw en biobrandstoffen te verbouwen.

Vooraf in Afrika heeft een aantal landdeals met buitenlandse overheden en investeerders, zoals China, India, de Golfstaten, maar ook Europa, de aandacht getrokken. Lokale bewoners, internationale organisaties zoals de FAO (Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties) en ontwikkelingsorganisaties maken zich grote zorgen over voedselzekerheid en lokale landrechten. De gewassen worden vaak direct geëxporteerd en dragen niets bij aan de lokale voedselvoorziening. Grote aantallen mensen lopen gevaar om van hun land te worden verdreven.

Is er in Latijns Amerika sprake van land grab?

Het is duidelijk dat er het afgelopen decennium veel land is opgekocht of op andere manieren in handen is gekomen van grote investeerders, met name in Brazilië en Argentinië, waar het meeste land voorhanden is.

De Land Matrix database van landdeals boven de 200 hectare in ontwikkelingslanden vermeldt tussen 2001 en 2011 in Latijns Amerika 150 van zulke deals – zowel binnenlandse als buitenlandse investeringen. Het gaat daarbij om meer dan 6,5 miljoen

DE MOONSEKTE KOCHT 600.000 HECTARE OP IN PARAGUAY

hectare, 9 procent van het wereldtotaal (<http://landportal.info/landmatrix>). Deze cijfers laten echter veel onderbelicht, want voor de meeste Latijns-Amerikaanse landen zijn geen gegevens voorhanden. Bovendien is er over investeringen in sectoren als toerisme en vastgoed nauwelijks informatie. Het totale areaal aan investeringen in land is daarom waarschijnlijk vele malen hoger.

De overgrote meerderheid van de landaankopen is in Brazilië, waar bijna vier miljoen hectare wordt gebruikt voor investeringen in soja, suikerriet, eucalyptus, katoen, oliepalm, jatropa (een noot waaruit olie voor biobrandstof wordt gemaakt), bosbouw en mijnbouw. In Argentinië is ook veel geïnvesteerd in land voor soja, granen en veeteelt, maar ook voor natuurbescherming. In Peru zijn veel deals gesloten voor suikerriet, tuinbouw en mijnbouw en in Colombia, Guatemala en Mexico voor oliepalm en - vooral in Colombia - mijnbouw. Gewassen als oliepalm en suikerriet worden steeds vaker gebruikt voor biobrandstoffen in plaats van voedsel.

Daarnaast gaat het bij land grab niet alleen om buitenlandse investeringen. In Latijns Amerika zijn juist veel binnenlandse investeringen, met name in Brazilië, Argentinië, Peru en Guatemala. In mindere mate zijn buitenlandse investeerders uit de Verenigde Staten, Canada, Saoedi-Arabië, China, Japan, Zuid-Afrika, Spanje, Engeland en Nederland betrokken.

Wat is er nieuw?

Latijns Amerika kent al lang een sterk ongelijke verdeling van landbezit. In veel landen zijn grote gebieden in handen van enkele machtige families. Grootschalige landbouw, plantages, monocultuur en de verdrijving van boeren en inheemse volkeren zijn ook niet onbekend. Nieuwe aspecten zijn de snelheid van de veranderingen, de grote schaal van het fenomeen en de verwachting dat het nog lang zal doorgaan.

De huidige run op land wordt veroorzaakt door verschillende factoren. Investeerders hebben meer interesse in landbouw gekregen door de wereldwijde stijging van voedselprijzen als gevolg van een groeiende wereldbevolking en meer vraag naar voedsel. Biobrandstoffen zijn populair geworden, bijvoorbeeld door de streefcijfers van de Europese Unie om een minimumpercentage brandstof uit biobrandstof te halen. De financiële sector is belangrijker geworden en investeert steeds meer in land. Overheden investeren meer overzees omdat ze in eigen land geen ruimte hebben om voedsel te verbouwen. Natuurlijke hulpbronnen zoals land en water worden steeds schaarser, terwijl de economische groei van Latijns Amerika nog steeds grotendeels daarop is gebaseerd.

Nieuw in Latijns Amerika is ook de opkomst van Chinese investeerders die sterk verbonden zijn met de Chinese staat. Aziatische overheden en bedrijven – zoals ook Korea en Japan – tonen steeds meer interesse in het continent, wat zich voor een deel vertaalt in directe investeringen in mijnbouw en soja. Investeringen in land door deze Aziatische handelspartners zijn vooralsnog beperkt, maar zullen in de toekomst mogelijk groeien. Wel is de invloed van Azië duidelijk indirect te merken: de huidige land grab heeft voor een belangrijk deel te maken met de enorm toegenomen vraag uit opkomende economieën als China en India naar voedselgewassen, kolen, olie en andere grondstoffen. Het gaat niet meer alleen om traditionele landbouwgewassen en mijnbouw. Suikerriet, soja en oliepalm worden zowel voor voedsel als voor biobrandstoffen gebruikt. Ook natuurbescherming en bosbouw zijn opkomende sectoren. Zo zullen in het kader van REDD+ beleid (*Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation*) de komende jaren grote stukken land worden herbebost of beschermd. In Costa Rica wordt investeren in bosaanplanting, bijvoorbeeld teak, steeds populairder. Daar zijn Nederlandse bedrijven bij betrokken. Ook eucalyptusplantages (voor papierproductie) zijn in opkomst. Grote infrastructurele projecten en waterkrachtcentrales zijn andere bronnen van grootschalige landverwerving (vaak door de overheid) en leiden herhaaldelijk tot verdrijving van de lokale bevolking.

Bovendien hebben veel landen plannen voor grote toerismeprojecten (vaak gecombineerd met vastgoed, zie p.36) en kopen religieuze groepen en individuen stukken land op voor eigen gebruik. Zo verwierf de Moonsekte in 2000 een gebied van 600.000 hectare, ruim de provincie Gelderland, in het noorden van Paraguay.

Wat is er bijzonder aan land grab in Latijns Amerika?

In Afrika investeren vooral buitenlandse overheden en bedrijven uit Europa, de VS, Azië en de Golfstaten. In Latijns Amerika gaat het vooral om bedrijven en een groot deel daarvan komt uit de regio, vooral Brazilië en Argentinië. Bovendien wordt er in Latijns Amerika niet altijd direct land opgekocht of gepacht; men probeert ook op andere manieren controle over land te

verwerven. Dit gebeurt vooral in de sojasector, waar producenten het land slechts huren of tijdelijk in bruikleen hebben van lokale eigenaren. Hiermee krijgen deze machtige bedrijven in de praktijk toch grote arealen land onder controle. Ook voor controle over belangrijke waterbronnen of mijngebieden hoeft land vaak niet direct te worden opgekocht.

Wat is het probleem?

Een belangrijk probleem is dat de landrechten van inheemse groepen en arme boeren steeds meer onder druk staan. Zij worden vaak direct van hun land verjaagd of meer indirect als hun bestaansbronnen zijn aangetast. Zo heeft de uitbreiding van suikerrietplantages, tegenwoordig gebruikt voor biobrandstof, de Guarani-Kaiowá volkeren in Brazilië gedwongen om op een steeds kleiner stuk land te leven. Daardoor staan hun voedselvoorziening en levensstijl, gebaseerd op kleinschalige landbouw en jagen, sterk onder druk. Wanneer inheemse groepen opkomen voor hun landrechten, worden ze vaak met geweld geconfronteerd. Het gebruik van geweld om mensen van hun land te verdrijven en protesten te onderdrukken komt regelmatig voor.

De soja-expansie in Argentinië, Brazilië en Paraguay heeft grote groepen van hun land verjaagd (zie *La Chispa* 358). Zo verdwijnen grote bosgebieden door soja, waardoor de inheemse bewoners hun heil elders moeten zoeken. Ook worden het land, water en

LAND KLEINE BOEREN ONBRUIKBAAR DOOR GIFTIGE BESTRIJDINGSMIDDELEN

de gewassen van kleine boeren rondom de sojaplantages voor lange tijd onbruikbaar door grootschalige besproeiingen met giftige bestrijdingsmiddelen. De negatieve effecten van de monocultuur voor het milieu en de bevolking zullen in de toekomst nog duidelijker worden.

De toenemende druk op land leidt tot nieuwe ongelijkheden in toegang tot land en hulpbronnen. Steeds meer land komt in handen van transnationale bedrijven en regionale machtige bedrijven en elites, terwijl kleinschalige landbouw moeilijker wordt. Dit proces is natuurlijk al langer gaande, maar wordt nu nog zichtbaarder. Landhervormingen – verdeling van land onder arme boeren en landarbeiders – worden in de huidige context steeds moeilijker. Het is dan ook niet vreemd dat steeds minder mensen – vooral jongeren – kiezen voor een boerenbestaan.

Daarnaast raken steeds meer kleine boeren hun zelfstandigheid kwijt. Zij worden onderdeel van grotere bedrijven en plantages, als landarbeiders of toeleveranciers.

Wat wordt er tegen gedaan?

Na jaren verwaarlozing staat landbezit nu weer hoog op de agenda van het ontwikkelingsdebat. Veel lokale, nationale en internationale organisaties hebben zich vastgebeten in dit onderwerp. Aan initiatieven is geen gebrek. Zo heeft de FAO dit jaar vrijwillige richtlijnen opgesteld voor 'verantwoorde praktijken' voor het beheer van grond, visgronden en bossen. Dit betekent dat de FAO zich samen met overheden, ontwikkelingsorganisaties, lokale organisaties en bedrijven zal inzetten om landrechten te beschermen en gelijke toegang tot land te bevorderen. Hoe dit er in de praktijk uit gaat zien, is nog onduidelijk. Ook andere organisaties zoals de Wereldbank hebben richtlijnen voor investeerders opgesteld en in de samenwerkingsplatforms voor verantwoorde soja en oliepalm wordt geprobeerd tot een meer verantwoordelijke sector te komen. Er zitten daar nog veel haken en ogen aan, zoals het vrijwillige karakter van de deelname en het feit dat belangrijke lokale organisaties er niet bij zijn betrokken.

Sommige nationale overheden in Latijns Amerika zijn zich meer bewust geworden van de negatieve kanten van de huidige ontwikkelingen. In Argentinië is in 2011 een wet aangenomen om landbezit door buitenlandse investeerders te beperken. In onder andere Colombia en Uruguay worden wetsvoorstellen besproken met strengere regels voor buitenlandse investeringen.

Boerenorganisaties, inheemse belangengroepen en mensenrechtenorganisaties hebben de huidige hype over land aangegrepen om hun punten over landrechten, gelijke landverdeling en rechtvaardigheid sterker naar voren te brengen. Dat deze bewegingen de afgelopen decennia in Latijns Amerika sterker zijn geworden, geeft hoop. Ze eisen meer transparantie over landvererving, effectieve nationale regelgeving, landhervormingen, sterkere landrechten, compensatie voor verloren land en meer invloed en eerlijke onderhandelingen met bedrijven.

Er zijn voorbeelden van lokale en landelijke organisaties die grootschalige investeringen in land effectief hebben kunnen tegengaan, bijvoorbeeld via juridische procedures en internationale media-aandacht. Zo zijn lokale organisaties in de Argentijnse provincie Salta in 2009 naar de hoogste rechtbank gestapt, die vervolgens de boskap – voor soja – in het gebied heeft verboden. In Costa Rica hebben milieuorganisaties samen met lokale bewoners in 2010 een mijnbouwproject gestopt. Het is echter de vraag of dit alles genoeg is om de snelle ontwikkelingen het hoofd te bieden. ●

Meer informatie is te vinden bij LANDac, de IS-Academie 'Land Governance for Equitable and Sustainable Development'. Dit is een partnerschap tussen Nederlandse organisaties en hun zuidelijke partners die zich bezighouden met onderzoek, beleid en implementatie op het gebied van land en ontwikkeling. www.landgovernance.org

Andere websites: landportal.info, farmlandgrab.org, www.fian-nederland.nl